

Nyt fra Sprognævnet

1994/3 · september

Omkring omkring

Af Vibeke Sandersen

Det er tyve år siden Sprognævnet hørte det første hjertesuk over den omsiggribende – for nu ikke at sige *omkring-siggribende* – brug af forholdsordet *omkring* i stedet for *om*, og det er kun ganske få dage siden vi modtog det seneste.

Konkret til abstrakt

Hvad der især har vakt harme og stadig gør det, er forbindelser som *problematikken omkring* i stedet for *problemerne om* – og udtryk af typen: *Vi skal bakke*

op omkring regeringen, med rod i *slutte op om*, der er blevet til *slutte op omkring*, og *bakke nogen op*. Flere sprogforskere har påpeget og forklaret fænomenet. Ole Togeby og Erik Hansen har begge givet deres bud på en forklaring i tidskriftet *Mål & Mæles* spørgebrevkasse: »Det lyder finere, mere betydningsfuldt og indflydelsesrigt at tale om *problematikken omkring* end *problemerne om*«, skriver Ole Togeby, og føjer til at brugen af *omkring* også giver en lidt anden betydning, nemlig »at det er mere omfattende og mindre præcist« (*Mål & Mæle*, 9. årgang, nr. 1, 1983, s. 4). Erik Hansen siger at »der er mere rumlig billedkraft i *omkring* end i *om*. I *bakke op omkring* ser man flokken af solidariske tilhængere skulder ved skulder, og i *problematikken omkring* er det et svirrende kompleks af

problemer der fremmanes«. (Mål & Mæle, 6. årgang, nr. 3, 1979, s. 3).

Brugen af *omkring* i næsten samme betydning som *om* er imidlertid langt fra af ny eller nyere dato. Ordbog over det Danske Sprog, bind 15, 1934, har i sin artikel om forholdsordet *omkring* som sidste betydningsangivelse 'angående, vedrørende' med tilføjelsen 'kun med forestilling om en løsere forbindelse med vedkommende person eller forhold (behandlende emner, der har en vis tilknytning til denne eller dette)'. Det angives at denne betydning især optræder i avissprog og bruges »m.h.t. emne, i overskrifter olgn.«, og blandt de tilføjede eksempler er der titlen på en artikel fra slutningen af forrige århundrede: Vilhelm Møller: »Omkring Grønnegade-Teatret« (Tilskueren 1898). Forskellen på dengang og nu er imidlertid at *omkring* hos en del sprogbrugere i dag har erstattet *om* i betydningen 'angående, vedrørende', mens man langt op i vores århundrede har opretholdt den betydningsforskel på ordene *om* og *omkring* som Ole Togeby antyder, nemlig at *om* er præcist angivende og *omkring* markerer en bredere behandling af emnet. Derfor var der god mening i bogtitlen »Om og omkring F. Hendriksen som Bogkunstner« (1931), som Ordbog over det Danske Sprog også citerer i artiklen om *omkring*. Spørgsmålet er hvordan det ville virke hvis en bog udkom i dag med en lignende titel.

Hvem er de skyldige?

Når der skal findes en syndebug for sproglige unoder som manglende præcision, er det altid nærliggende at udpege

journalister og politikere. Flere af de beklagelser vi er stødt på, lægger imidlertid i dette tilfælde ansvaret på teknikere og andre forstå sig på-folk. I et læserbrev hed det under overskriften »Start også en bevægelse mod ordet »omkring«: »Ingen teknikere bruger mere ordene »problemer med«. Nu er det »problematikken omkring«, og senere i samme brev: »Desværre er det halvstuderede kursusledere og folketingsmedlemmer, der bestemmer sproget« (Aktuelt 24.1.1974).

Nogle år senere havde landinspektør, byplanlægger M.C. Holst en kommentar i Politiken med overskriften »Væk med det vattede sprog«. Her langede han ordentlig ud efter akademikernes fagjargon og skrev: »Nu har sutteordet 'lissom' fået en konkurrent: 'omkring'. Den smitsomme lissom-pest er blevet suppleret med en lige så smitsom omkring-kolera«. Artiklen refererer til en rapport med titlen Politologiske aspekter ved by- og regionsforskningen, som et udvalg nedsat af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd netop havde udgivet, og citerer nogle karakteristiske eksempler fra den: »spørgsmålet omkring demokratiets funktionsområde«, »brugbar information omkring de offentlige aktiviteter« og »inddelingsreformen har ... løst en række planlægningsproblemer omkring de offentlige aktiviteter«. M.C. Holst gør opmærksom på at *om*, *vedrørende*, *angående* o.l. ville have givet den rigtige betydning og konkluderer så: »Enhver faggruppe har rimeligt behov for et sæt fagudtryk. Men det retfærdiggør ikke at man vælter sig i indforstået akademisk

mandarinsprog!« (Politiken 20.10.1980).

En samtidig vurdering fra en af vores intellektuelle fra før 68-oprøret, forfatteren Villy Sørensen, bekræfter i hvilken generation af intellektuelle sprogbrugen hører hjemme: »Ansvarsbevidste, intellektuelle par taler i dag altid (evt. med hinanden) ikke om skilsmissen, men om situationerne *omkring* skilsmissen.« (Kronik i Politiken 19.10.1980).

Hvornår skete forbrydelsen?

Holsts sammenkædning af brugen af *omkring* med modeordet »lissom« er slående. 68-oprøret fik meget snart sine sproglige konsekvenser. De unge akademikere signalerede deres antiautoritære holdning ved at udtrykke sig tøvende og upræcist. Snart bredte denne sprogbrug sig til større dele af 68-generationen, efterhånden også til dem der ikke var synderlig bevidstgjorte, og dermed var det bare blevet fint at udtrykke sig sådan.

Professor Jørn Lund kæder i sin lille bog fra 1982 om det danske sprog i det 20. århundrede, Sprog og sprogbrug i dag, på samme måde brugen af *omkring* sammen med det forsigtige »lissom« og andre »sproglige sikkerhedsnet«, fx ud-sagnsordene *opleve* og *føle* (s. 73-74). I stedet for bare at give sin mening til kende bringer man sig i salveten ved at indskyde et *jeg oplever at* inden selve udsagnet, fx *Jeg oplever at sagen omkring Øresundsprojektet ligesom trækkes i langdrag*.

Hvilke ord bliver afløst af omkring?

Et af vores tidligste citater med *omkring* stammer fra Information, som jo må

betegnes som akademikernes organ mere end nogen anden avis. Det påfaldende er imidlertid at ordet i dette citat ikke træder i stedet for *om*, men for *af*, *ved* eller *i forbindelse med*, og at det ikke er det upræcise og brede i betydningen af *omkring* der er det væsentlige, men betydningen af fuldstændighed, 'helt rundt om':

Med fremkomsten af de sidste oplysninger står denne handel ... i et så odiont skær, at det må være rimeligt, at et uvildigt organ foretager en undersøgelse af alle aspekter omkring handelen. (Information 7.10.1968).

I vores næste citat, ligeledes fra Information, er betydningsaspektet 'fuldstændighed' nok også lige så vigtigt som aspektet bredde for opfattelsen af den undersøgelse brugen af *omkring* er fremkaldt af. Også i dette eksempel afløser *omkring* det traditionelle *af*:

Styrelseschefen har taget initiativ til, at der gennemføres en undersøgelse omkring fremmedplejen. De afgørende spørgsmål er, hvor mange der er under denne form for pleje, kontrollen med plejehjemmene – og i den givne situation, om der kan konstateres svigtende omsorg. (Information 6.1.1971).

Det må tilsvarende være både den brede betydning og forestillingen om at nå helt rundt om problemet der ligger i titlen på et af sprogvidenskabens hovedværker i dette århundrede, Louis Hjelmslevs »Omkring sprogteoriens grundlæggel-

se« (1943). Det er vanskeligt at forestille sig hvilket forholdsord der på dette sted skulle kunne erstatte *omkring*.

Det ideologiske omkring

Et stillingsopslag fra Institut for Virksomhedsledelse, Århus Universitet, fra 1972, har overskriften »FORSKNING OMKRING ERHVERVSLIVETS PROBLEMER«. Instituttet søger nye medarbejdere og »vil foretrække folk, der har den grundindstilling, at det forskningsarbejde, der udføres, skal have sigte mod løsningen af praktiske problemer«. Formuleringerne er brede, holdninger er vigtigere end faglige kvalifikationer, forskningen er *problemorienteret* og *tværfaglig*, ikke disciplinopdelt og teoretisk, ordet *tværfaglig* bruges ganske vist ikke, men det fremgår af opslaget at selvom »de fleste af os er økonomer, vil vi gerne besætte en eller flere af stillingerne med ansøgere af anden faglig baggrund«. Ordet *omkring* indgår i denne sprogbrug og må forstås i sin mere vage betydning. Heller ikke her afløser det *om*; i dag *forsker* vi – i daglig tale – i noget, men denne sprogbrug er af nyere dato. Mere traditionelt taler man om at *udforske noget*, og det tilsvarende navneord forbindes med forholdsordet *af*: *udforskningen af* et emne.

Den nye sprogbrug har bredt sig via medierne, såvel aviserne som de elektroniske. Et karakteristisk eksempel er fra 1976 hvor det gjaldt om at finde *en løsning omkring boligproblemerne* (Politiken 19.12.1976). Det er helt klart boligproblemerne selv der skal løses; derfor traditionelt *af*, eventuelt *på*.

Omkring i stedet for om

Men tæller man op, så er det nok som afløser for *om* man finder det største antal eksempler på *omkring*. I et læserbrev i Information omtales denne avis' *manglende bevidsthed omkring operavæsenet* (17.3.1978). I Politikens Sprog-hjørnet beklagede en læser sig over *mine omkring*; han citerer en replik fra Radioavisen: »Hvad mener du-e omkring...«. Læseren vurderer sprogbrugen som »elitisme, klikesprog, der tjener til at isolere kliken fra os kødho'der, der bare mener om!« (Politiken 14.7.1980). At *omkring* i stedet for *om* er blevet opfattet som en social markør, vidner også dette udsagn om.

Hovedparten af eksemplerne hører hjemme i konstruktioner med et navneord med abstrakt betydning af spørgende karakter, hvad der er i overensstemmelse med at *om* som bindeord indleder spørgende bisætninger, fx *han spurgte om vi var hjemme, han vidste ikke om vi var hjemme, de drøftede om vi var hjemme*. De pågældende navneord er ofte dannet af eller svarer til et udsagnsord med samme betydning, fx *forhandlingerne omkring*:

Svend Auken hævder, at S overhovedet ikke (blev) indbudt til *forhandlingerne omkring finansloven*. (Jyllands-Posten 1990).

Et tilsvarende eksempel er:

tvisten omkring 1. divisions fremtidige udseende og *tvivlen omkring* dens ikrafttræden (Ekstra Bladet 1990).

Navneordet er dog ikke nødvendigvis dannet af et udsagnsord. Men det drejer sig i disse eksempler altid om navneord med abstrakt betydning:

Der har været fremsat flere *teorier omkring* opståelsen af disse senfølger. (Ny Dag 10.4.1990).

Leder man efter eksempler hos vores politikere, så er de næsten alle uanset politisk ståsted leverandører af udtrykket *debatten omkring*.

I forbindelse med udsagnsord med abstrakt betydning finder man naturligvis også eksempler:

»Jeg vågnede pludselig op og blev bange og flygtede,« *forklarede han omkring* et par af tilfældene. (B.T. 27.2.1990).

Der er ligeledes eksempler i forbindelse med navneord med abstrakt betydning dannet til tillægsord, fx som nævnt *bevidsthed omkring*.

Indholdstomt omkring

Det hedder traditionelt *bevidst om, klar over* og *opmærksom på*; men det kan være svært at give nogen betydningsmæssig forklaring på forskellen. Vi befinder os her inden for sprogets mere mekaniske styringsregler. I moderne sprogbrug konkurrerer *omkring* da også med alle tre forholdsord, således at man foruden *bevidsthed omkring* hyppigt støder på både *klarhed omkring* og *opmærksomhed omkring*:

NN foreslog, at man udskød genetableringen af biblioteksfilialen i Rødbyhavn til der er kommet *klarhed omkring* Digeskolens fremtid. (Ny Dag 15.3.1990).

Disse priser betyder en enorm *opmærksomhed omkring* dansk film. (Politiken 5.2.1990).

At gøre rede for noget skulle være en temmelig præcis affære. Ikke desto mindre støder man ofte på *redegørelse omkring*:

I *redegørelsen omkring* dette spørgsmål bemærkes, at den omtalte mistede motorordre til DSB ... faktisk beløber sig til godt 12 mill. kr. (Ny Dag 28.4.1990).

Lidt længere nede i samme avistekst finder man ligeledes:

Holeby Diesel har været inde i billedet *omkring* tilbudsgivningen og rådgivningen over for DSB. (Ny Dag 28.4.1990).

I det sidste tilfælde er *omkring* ganske løst tilknyttet; det betyder nærmest 'i forbindelse med'. I almindelig overleveret sprogbrug anvendes *omkring* ofte ved tidsangivelser i betydningen 'cirka': *Fødslen fandt sted omkring midnat*. Men den citerede nye brug er næppe en udløber af denne betydning. Den er blot et eksempel på at brugen af *omkring* er blevet ren maner, så ordet nærmest er tømt for sit indhold.

Det gælder i endnu højere grad de seneste eksempler der er kommet inden for min rækkevidde. 30.5.1994 talte et par journalister i Københavns Radios eftermiddagsprogram om *holdningen omkring familiesammenføringer* i stedet for *holdningen til*, og næste morgen lød det fra en projektleder der blev interviewet i samme radio i anledning af en undersøgelse af børns følelsesmæssige reaktion på at forældrene er arbejdsløse: »Vi har undersøgt noget *omkring* børns følelser«, hvor meningen kort og godt var at de havde undersøgt børnenes følelser.

Abstrakt til konkret

Vi begyndte med det abstrakte og upræcise *problematikken omkring*, og vi slutter ved den omvendte tendens, nemlig til at konkretisere det abstrakte ved at knytte det til *situationer* og *begivenheder* samtidig med at det rummelige i udtrykkene bevares ved sammenkædningen med *omkring*:

Hans Engell ... håber ikke, at *situationen omkring* »Sorte Hest« udvikler sig til en nødretssituation. (Jyllands-Posten 1990).

Der skal ikke meget til, før man bliver lukket ude fra fællesskabet og stemples som en dårlig kammerat. Hvordan det er inden for fagforbundene, viser de nylig stedfundne *begivenheder omkring* HT-busserne i Roskilde. (B.T. 3.2.1990).

En ... *retssag omkring* en københavnsk brandmand har verseret i knap seks år. (Det fri Aktuelt 1990).

Sådan set er der ikke noget i vejen med disse udtryks billedkraft, man ser tydeligt for sig centrumsfiguren som det hele handlede om (jeg er endnu ikke stødt på formuleringen: »Det er det det handler *omkring*«), og journalisten slipper yderligere for at tage stilling til om manden nu var anklaget, eller om det var ham der havde anlagt sag.

Men i nogle tilfælde kan en så løs sprogbrug få et lettere komisk anstrøg, som da en advokat i 1988 sluttede et processkrift således:

Endelig bør der opsættes *skilte omkring hastighedsbegrænsning*.

Konklusion

På denne baggrund må man fraråde at bruge forholdsordet *omkring* hvor det ikke er strengt nødvendigt. Ordet bruges efterhånden som afløser af næsten et hvilket som helst andet forholdsord og i forbindelse med de forskelligste navneord bortset fra helt konkrete. Selv brugt i en særlig hensigt som i den bogtitel fra 1931 der blev citeret i artiklens begyndelse, er der risiko for at det ikke vil blive forstået i den ånd det er skrevet. Vis derfor mådehold så længe epidemien raser! Er et andet forholdsord muligt, så anvend det indtil faren er drevet over og risikoen for smitte er mindre udtalt! Især må det frarådes at lade *omkring* erstatte *om*.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Nye medlemmer af Sprog- nævnet

Dansk Sprognævns opbygning og sammensætning har været behandlet flere gange i Nyt fra Sprognævnet, først i 1991/4 (s. 1-5) og senere i 1993/1 (s. 5-6). Artiklen i Nyt fra Sprognævnet 1991/4 indeholdt bl.a. en liste over de personer der var medlemmer af Sprognævnet i treårsperioden 1991-1993.

Kulturministeren har nu udpeget medlemmer for treårsperioden 1994-1996. Navnene på de nye medlemmer står nedenfor, og i parentes er det anført hvem de enkelte medlemmer er repræsentanter for. Medlemmer af nævnets arbejdsudvalg er mærket med en stjerne (*).

- * Professor *Erik Hansen*, formand
(personligt medlem)
- * Lektor *Inge Lise Pedersen*, næstformand (Rektorkollegiet)
- Professor *Hans Basbøll*
(Rektorkollegiet)
- Forfatteren og oversætteren *Anne Marie Bjerg* (Dansk Forfatterforening)
- * Lektor *Mogens Damm*
(Kulturministeriet)
- * Professor dr.phil. *Niels Davidsen-Nielsen* (personligt medlem)
- Journalist *Hanne Ellgaard*
(Dansk Journalistforbund)
- * Sprogkoordinator *Bodil Franssen*
(EU's sprog tjenester)
- Afdelingschef *Lis M. Frederiksen*
(Danmarks Radio)

- Generalsekretær *Henrik Hagemann*
(Foreningen Norden)
- Lektor Ph.D. *Caroline C. Henriksen*
(Rektorkollegiet)
- Lektor *Gitte Ingerslev*
(Dansklærerforeningen)
- Cand.ling.merc. *Charlotte Juul*
(Statsministeriet)
- Lektor dr.phil. *Bent Jørgensen*
(Stednavneudvalget)
- * Adjunkt *Charlotte Jørgensen*
(Undervisningsministeriet)
- * Lektor *Allan Karker* (Det Danske
Sprog- og Litteraturselskab)
- Chefredaktør, adm. dir. *Lisbeth Knudsen* (Danske Dagblades Forening)
- Skuespilleren *Jesper Langberg*
(Dansk Skuespiller Forbund)
- * Professor *Jørn Lund*
(personligt medlem)
- Sprogchef *Bent Møller*
(Statens Information)
- * Lektor *Henrik Møller*
(Dansklærerforeningen)
- Kontorchef *Hanne Schmidt*
(Justitsministeriet)
- Lektor dr.phil. *Peder Skyum-Nielsen*
(Rektorkollegiet)
- Forfatteren *Pia Tafdrup*
(Det Danske Akademi)
- Professor dr.phil. *Ole Togeby*
(Rektorkollegiet)
- Overlærer *Bodil Østergaard*
(Danmarks Lærerforening).

HGJ

SPØRGSMÅL OG SVAR

Appelsinfri

Spørgsmål: Tit, når man ser en beruset mand, siger man: »Han er vist ikke helt *appelsinfri*«. Hvor stammer ordet fra, og hvorfor bruger man det om berusede mennesker?

Svar: Det er desværre ikke meget vi kan sige om *appelsinfri* og om brugen af det i forbindelser som *ikke helt appelsinfri* 'beruset, fuld'.

Kaj Bom skriver i sin Slangordbog fra 1957 at udtrykket måske skyldes at man har tænkt på *appelsinsaft* = spiritus. Ganske vist kender man ellers ikke til at *appelsinsaft* skulle kunne være et slangord for spiritus. Men man ved at *saft* har kunnet (og stadig kan) bruges om spiritus og andre stærke drikke, så det er da muligt at forklaringen på den særlige brug af *appelsinfri* ligger i den nu glemte »mellemmregning« *appelsin(saft)fri*.

Ordet *appelsinfri* er ikke med i Ordbog over det Danske Sprog (1919-1956), men er kommet med i det supplementsbind til ordbogen der udkom i 1992. Om ordets historie i dansk oplyses det at det kendes fra før 1900. Derudover bringer supplementsbindet ikke nyt om ordets oprindelse, men nøjes med at henvise til Kaj Boms forklaringsforslag fra 1957.

HGJ

Askebægrene?

Spørgsmål: Kan *askebæger* i bestemt form flertal skrives *askebægrene*? Og hvornår er denne stavemåde i givet fald blevet anerkendt?

Svar: Ordet *askebæger* er første gang med i en officiel dansk retskrivningsordbog i 1955. Det anføres dér at ordet bøjes på samme måde som *bæger*. Dette ord har ifølge ordbogen i ubestemt form flertal valgfrihed mellem *bægere* og *bægre*, og det medfører en tilsvarende valgfrihed mellem *bægerne* og *bægrene* i bestemt form flertal. Samme valgfrihed i flertal fremgår af den nyeste danske retskrivningsordbog, Retskrivningsordbogen (1986).

Ordet *askebæger* er imidlertid ældre end 1955. Det ældste eksempel i Ordbog over det Danske Sprog (bind 1, 1919) stammer fra Vilhelm Topsøe, der døde i 1881: »I Askebægerne laa Ruiner og Aske af adskillige Cigarer«; det første supplementsbind til ordbogen, der udkom i 1992, ændrer ikke ved denne datering.

Også før 1955 har *askebæger* skullet bøjes på samme måde som *bæger*, der i de officielle retskrivningsordbøger siden 1880 har haft samme valgfrihed som i dag, altså *bægerne* eller *bægrene*. Den allerførste officielle ordbog fra 1872 har dog kun én flertalsform, overraskende nok den korte *Bægre* (med den tilsvarende bestemte form *Bægrene*).

Bøjningsformen *bægrene* – og dermed *askebægrene* – har altså været tilladt i dansk i de mere end 120 år vi har haft en officiel retskrivning.

HGJ

Kopien bedes sendt?

Spørgsmål: Idet jeg på forhånd gør opmærksom på, at jeg tilhører en generation fra 33 og følgelig er ældgammel, kan jeg meddele, at jeg er blevet ret meget til grin hos indtil flere begavede mennesker, når jeg hævder, det hedder *De bedes sende en kopi, De bedes overføre et beløb, De bedes anbringe sofaen ved væggen* etc. og ikke *Kopien bedes sendt, Beløbet bedes overført, Sofaen bedes anbragt ved væggen* etc., idet en striks dansklærerinde i tidernes morgen lærte mig, at man ikke kan bede kopier, beløb eller sofaer om noget, men kun personer.

Vil De have den godhed at lede mig på rette vej, da udtryk som gammeldags og pernittengryn klæber ved mig?

Svar: Den første formulering er den sikreste:

De bedes sende en kopi.

De bedes overføre et beløb.

De bedes anbringe sofaen ved væggen.

Vælger man den, vil der formentlig ikke være nogen der kritiserer ens udtryksform (bortset fra at nogen naturligvis kan mene at det er mindre heldigt med passivformen *bedes*, og at det ville være bedre med en aktiv formulering som fx »Vi *beder* Dem sende en kopi«). Men grammatisk må konstruktionen med en personbetegnelse – her altså ordet *De* – som grundled for *bedes* siges at være helt ukritisabel.

Lidt anderledes forholder det sig med konstruktioner af typen *Kopien bedes*

sendt. Her har nogle – bl.a. De – lært at sådan må man ikke sige. Begrundelsen for dette skulle være at man ikke kan bede kopier og andre ting om noget. Men det gør man faktisk heller ikke blot ved at anvende en formulering som *Kopien bedes sendt*, jf. en formulering som *Firmaet hævdes at have overtrådt reglerne*, hvor det jo slet ikke ville være muligt at tale om at nogen skulle »hævde firmaet«. Under alle omstændigheder er konstruktionen med en ting som fx *en kopi* som grundled for *bedes* overordentlig almindelig i dag og accepteret og brugt af sprogbrugere som må betragtes som både omhyggelige og kompetente.

De beder os om at lede Dem på rette vej. Vi vil så anbefale Dem at De fortsætter med selv at skrive fx *De bedes sende en kopi*, men at De accepterer at andre foretrækker formuleringer som *Kopien bedes sendt*, og at De lader være med at kritisere dem for det. De kan så evt. nøjes med at anholde andres sprogbrug hvis de griber ved siden af og kommer til at skrive »Kopien bedes *sendes*« (hvad der er ret almindeligt, men ikke generelt accepteret) i stedet for »Kopien bedes *sendt*«.

HGJ

Bedte og ledte??

Spørgsmål: Forleden så jeg i en avis en omtale af nogle troende der lå med ansigtet mod gulvet og *bedte*. Og et par dage senere stødte jeg i en anden avis på en artikel hvor der stod om en partiformand at han *ledte* mødet. Det må da være *bad* og *ledede* – eller er jeg helt rundt på gulvet?

Svar: Når det drejer sig om datidsformen af udsagnsordet *bede* (i betydningerne 'anmode' og 'tilbede'), er der ikke tvivl om at det er *bad* der er den korrekte form. Det er den der står i Retskrivningsordbogen (1986) og dens forgængere, og det har vi ingen planer om at ændre.

Vi har dog ligesom De bemærket at den svage form *bedte* kan forekomme i stedet for den stærke form *bad*. Denne sprogbrug er omtalt i et par artikler af Sprognævnets formand, professor Erik Hansen. I kapitlet »Grammatik: bøjning og syntaks« i bogen *Sproget her og nu* (Gyldendal, 1988) nævner han at *bedte* er en ny bøjningsform for *bad*, men at »den er sjælden og måske ude af stand til at slå igennem« (s. 120). Og i artiklen »Rigtigt og forkert dansk« i bogen *Auditorium X* (Forlaget Amanda, 1991) skriver Erik Hansen på s. 44: »datidsformen *bad* er den vi bruger nu, men *bedte* er på vej frem«.

Fortsætter *bedte* sin fremmarch, er det tænkeligt at den en dag må optages i den officielle retskrivning ved siden af den traditionelle form *bad*. Men der er som sagt ingen aktuelle planer i den retning.

Lidt anderledes er forholdet mellem datidsformerne *ledede* og *ledte*.

Drejer det sig om datid af det *lede* der betyder 'søge', er der efter Retskrivningsordbogen kun én korrekt form, nemlig *ledte*. Det kan altså kun hedde fx »Han *ledte* efter sine briller«.

Men drejer det sig om det *lede* der betyder 'føre', 'styre', så er der to korrekte datidsformer, nemlig både *ledede* og *ledte*. Og det har der været siden den

første officielle danske retskrivningsordbog i 1872.

Man må altså acceptere at andre taler om at »formanden *ledte* mødet«. Men der er ingen der tvinger en til selv at bruge formen *ledte*. Så hvis man foretrækker *ledede*, hvad de fleste vist gør i dag, kan man roligt blive ved med at bruge den.

HGJ

Brændetid

Spørgsmål: Hedder det *brændtid* eller *brændetid* om den tid en elektrisk pære kan være tændt indtil den går i stykker? Jeg kan ikke finde hjælp i Retskrivningsordbogen.

Svar: Vi vil anbefale formen *brændetid*.

Det er ganske vist rigtigt at hverken den eller formen *brændtid* er med i Retskrivningsordbogen (1986). Og den ser heller ikke ud til at være med i andre rent danske ordbøger.

Men vi kender formen *brændetid* andre steder fra. Der er således et par eksempler på den i vores samling af udklip fra aviser mv. Derudover er den med i et par større almenordbøger fra dansk til et andet sprog (dansk-tysk og dansk-fransk) og i flere tekniske ordbøger (bl.a. dansk-spansk og dansk-engelsk).

Formen *brændtid* har vi derimod ikke fundet nogen steder.

HGJ

Dannevirke

Spørgsmål: Vi er en 7.-klasse der er forvirret omkring stavemåden af *Dannevirke/Dannevirke*. Nogle gange står det

med ét *n* og andre gange med to *n*'er. Hvad er rigtigt?

Svar: Den korrekte form i dag er den, der står i Retskrivningsordbogen fra 1986, det vil sige stavemåden med de to *n*'er: *Dannevirke*. Det er også den, der passer bedst med den almindelige udtale af *Danne-* med et kort *a* (så det rimer på fx *Hanne*). Den gamle retskrivningsordbog, der gjaldt fra 1955 til 1986, havde ikke ordet med – den havde overhovedet ikke egennavne med.

Tidligere har ordet kunnet udtales med et langt *a* (så det rimede på *hane*), så derfor har man også kunnet skrive det med ét *n*: *Danevirke*. Det var den form, der stod i de officielle danske retskrivningsordbøger for 100 år siden. Senere – fra 1923 til 1955 – gav retskrivningsordbøgerne valgfrihed mellem de to stavemåder. Og i dag er det altså *Dannevirke*, der står alene tilbage som den korrekte form.

HGJ

Et oplæg fra Jacob der vil blive eftersendt

Spørgsmål: Vi er to kolleger der ikke rigtig kan blive enige om formuleringen »Jeg venter på et oplæg fra Jacob, der vil blive eftersendt«. Den ene af os mener at den er korrekt, mens den anden mener at det vil blive lidt svært at sende Jacob i en pakke. Det gælder en god flaske rødvin. Hvem af os har ret?

Svar: Formuleringen »Jeg venter på et oplæg fra Jacob, der vil blive eftersendt« er korrekt, hvis man ser rent grammatisk på den. Men ser man på den under en mere praktisk kommunikationsmæs-

sig synsvinkel, må den samtidig betegnes som en halvdårlig eller i hvert fald uhensigtsmæssig formulering. Man kan diskutere hvad der skal veje tungest. Vi synes at I skal dele rødvinen. Her kommer en nærmere forklaring:

Det der er problemet med jeres sætning, er at den hører til en type der grammatisk set er principielt dobbeltydig. Den indeholder en henførende sætning (en *der-* eller *som-*sætning), og sådan en sætning kan både knytte sig til et ord der står lige foran den, og til et ord der står lidt længere væk.

Det mest almindelige er at en henførende sætning knytter sig til det ord der står lige foran *som* eller *der*, og så er der ikke problemer med at forstå sætningen rigtigt. Det gælder bl.a. disse to eksempler:

De er netop vendt hjem fra en rejse til *Grønland, som de altid har drømt om at besøge.*

Jeg venter et oplæg fra *Jacob, der har lovet det færdigt til i eftermiddag.*

Men undertiden hører den henførende sætning til et fjernere ord, og det kan give problemer i forskellig grad. Her er først en relativt problemfri sætning:

De er netop vendt hjem fra *en rejse* til Grønland, som de har sparet sammen til i flere år.

Til trods for at ordet *rejse* og den henførende sætning her er adskilt af ordene *til Grønland*, vil den sandsynligvis blive forstået ganske som den er ment. (Men

skal det være, så kunne den naturligvis godt misforstås så man skulle tro at det var *Grønland* de havde sparet sammen til i flere år).

Også i den sætning I har forelagt os, er det helt klart hvad meningen er. Den skal naturligvis forstås sådan at det er *oplægget*, og ikke Jacob, der vil blive eftersendt:

Jeg venter et *oplæg* fra Jacob, *der vil blive eftersendt*.

Men den anden forståelsesmulighed er – som altid – også til stede:

Jeg venter et oplæg fra Jacob, *der vil blive eftersendt*.

Og får man først øje på den – og det gør man særlig let hvis den som her har en vis komisk eller barok virkning – så skal der ikke meget til før man næsten ikke kan se den oprindeligt tilsigtede mening med sætningen. Noget lignende gælder disse eksempler:

Jeg har netop modtaget et brev fra en af komiteens medlemmer, som har ligget nogle dage på posthuset.

Kommunen planlægger et rensningsanlæg til spildevand, der opfylder hygiejnens krav.

Meningen er klar nok, men den anden og altid parate mening – misforståelsen – stikker ikke desto mindre så meget frem at den spærrer for udsynet til den mening der var den tilsigtede. Det er man normalt ikke interesseret i. Så hvis

man opdager at man har lavet en konstruktion der på den måde kan aflede opmærksomheden fra det man vil sige, vil der som regel være grund til at ændre formuleringen til en uden komiske eller barokke associationer.

Det kan man fx gøre ved at sørge for at det ord som den henførende sætning knytter sig til, kommer til at stå lige foran den henførende sætning, fx sådan her:

Jacob er ved at lave *et oplæg*, *der vil blive eftersendt*.

Eller evt., med en lidt ændret betydning:

Jeg venter på Jacobs *oplæg*, *der vil blive eftersendt*.

Jeres oprindelige – grammatisk set korrekte, men formelt set misforståelige – formulering er dermed blevet omformet til en formulering der både er korrekt og umisforståelig.

HGJ

Evaluator eller evaluatør?

Spørgsmål: Hvad hedder en person der evaluerer?

Svar: I Sprognævnets citatsamlinger findes kun ordet *evaluator* om den person der evaluerer. Vores første belæg på denne betegnelse er fra 1981, hvor der i en artikel i Jyllands-Posten omtaltes en række forsøg der skulle klarlægge de unges overgang fra skole til arbejdsliv:

Midtpunkts forfattere er tidligere undervisningsdirektør, cand.jur. O.I.

Mikkelsen og lektor, cand.pæd. Vagn Rask Andresen, der begge er EFs *evaluatorer* på forsøgene. (24.4.1981).

I 1984 hedder det i et stillingsopslag fra Århus Kommunes Social- og Sundhedsforvaltning:

AKADEMISK MEDARBEJDER: EVALUATOR ... Vedkommende skal løbende deltage i forsøgets planlægning og skal samtidig selvstændigt evaluere og rapportere projektet. ... Der kan påregnes støtte til arbejdet både fra den danske *evaluator*, som er ansat i Socialstyrelsen og fra et særligt ekspertteam i EF, ligesom *evaluatorerne* fra samtlige EF-lande vil danne en egen gruppe. (Mægisterbladet 20.1.1984).

Vores senere citater viser tilsvarende at *evaluator* er den betegnelse der benyttes i den offentlige forvaltning.

Derimod har Mogens Hansen mfl.: Psykologisk-pædagogisk Ordbog, 9. udgave, 1993, betegnelsen *evaluator*, der defineres: 'person der igangsætter og gennemfører evaluering', og denne form har ordbogen siden 5. udgave, 1981, hvor ordet er med for første gang. Det ser således ud til at det er denne form som i hvert fald en del fagfolk foretrækker.

Udgangspunktet for begge former er udsagnsordet *evaluere*, og til udsagnsord på *-ere* er der paralleller af begge slags, fx *administrator*, *illustrator*, *organisator*, *popularisator* og *taksator*, heroverfor fx: *hypnotisør*, *posør* og *massør*;

undertiden eksisterer begge typer, således *operator* og *operatør*, der har hver sin betydning, og – med samme betydning – *kommunikator* og *kommunikatør*.

Det må således være muligt at bruge begge formerne *evaluator* og *evaluator*.

VS

Chok eller shock?

Spørgsmål: Skriver man *chok* eller *shock*, eller er der to ord?

Svar: Klinisk Ordbog, 14. udgave, 1991, har to ord. Ved *chok* anføres forklaringen »populært udtryk for sjælelig rystelse«, og det tilføjes at det ikke er det samme som *shock* (s. 147).

Ved *shock* (s. 696-697) giver ordbogen en grundig redegørelse for dette lægevidenskabelige ords betydning.

Nudansk Ordbog har ligesom Retsskrivningsordbogen (1986) kun opslagsordet *chok*. Gyldendals Fremmedordbog har fra 7. stærkt omarbejdede og forøgede udgave, 1977, til og med 10. udgave, 1987, begge opslagsord: *chok* med betydningsangivelsen 'voldsom forskrækkelse' og med en henvisning til *shock*, og *shock* med oplysningen: »klinisk begreb« og betydningsangivelsen 'rystelse m. alvorlige forstyrrelser i kredsløbets og nervesystemets funktioner'. Men i 11. udgave, 1993, optræder *shock* kun med en henvisning til *chok*, under hvilket opslagsord begge betydninger nu er at finde.

Herved er Gyldendals Fremmedordbog bragt i overensstemmelse med Retsskrivningsordbogen, udgivet af Dansk Sprognævn, 1986, der ligesom sin forgænger fra 1955 kun har ét ord: *chok*.

Retskrivningsordbogen er nemlig en ordbog der dækker almensproget. Og en skelnen mellem *chok* og *shock* må anses for rent fagspecifik, hvad angivelsen »klinisk begreb« i Gyldendals Fremmedordbog (1977 ff.) også tilkendegiver. I almensproget er der kun ét ord, således som Retskrivningsordbogen giver udtryk for.

De to stavemåder skyldes hvad man har kaldt ordets låneveje. Oprindeligt er ordet indlånt fra fransk i sin franske form *choc*, som er blevet fordansket til *chok*. På et senere tidspunkt har vi så i dansk fået ordet i den engelske form *shock*. I Meyers Fremmedordbog, 8. udgave, 1924, finder man dels opslagsordet *choc* med oplysningen »fransk« og betydningsangivelsen 'stød, slag, rystelse', dels *shock* med oplysningen »engelsk« og betydningsangivelsen 'stød, pludselig legems- eller sjælsrystelse' og dernæst den lægelige betydning: 'stærkt medtagen tilstand hos en der har lidt en større beskadigelse'.

VS

Diætist eller diætiker?

Spørgsmål: To læger har ansat en ekspert i udarbejdelse af kostplaner for folk der skal have skånekost. Men hvad kaldes sådan én? Ordbøgerne er ikke enige.

Svar: Retskrivningsordbogen (1986) har kun formerne *diætetik* (om faget), *diætiker* (om eksperten) og tillægsordet *diætetisk*. Klinisk Ordbog, udgivet i samarbejde med Den Almindelige Danske Lægeforening, 14. udgave, 1991, har tilsvarende kun *diætetik* og henviser herfra direkte til græsk. I Gyldendals Frem-

medordbog, 1993, er forholdene mere brogede, idet ordbogen i lighed med de to andre har formen *diætetik*, men samtidig *diætist*. Erhvervskartoteket har udelukkende betegnelsen *klinisk diætist*, og i Sprognævnets citatsamlinger fra de senere år har vi udelukkende bemærket formen *diætist*. Vi har dog et enkelt citat fra en avisartikel med formen *diætetik* (Week-end Nord 25.8.1990), men i samme artikel kaldes udøveren *klinisk diætist*.

Det ser ud som om Retskrivningsordbogen har afledt betegnelsen på udøveren fra betegnelsen på faget *diætetik*, der ifølge Klinisk Ordbog er 'læren om behandling med passende ernæring og levevis', mens formen *diætist* formentlig er afledt af *diæt*. Vores citater tyder imidlertid på at den almindelige sprogbrug i dag foretrækker formen *diætist*.

VS

Ligeglad eller ligegyldig?

Spørgsmål: De fleste forfattere og journalister i dag bruger *ligegyldig* i betydningen 'ligeglad'. Hvad mener Sprognævnet om det?

Svar: Retskrivningsordbogen (1986) har betydningsangivelser ved ordene *ligeglad* og *ligegyldig*. Ved *ligeglad* står der 'ubekymret, uinteresseret', og ved *ligegyldig* står der 'uvæsentlig; uinteresseret; skødesløs'. I betydningen 'uinteresseret' kan man således bruge begge ord. Men de konstrueres forskelligt; det hedder med samme betydning:

Han er *ligeglad* med sit udseende.

Hans udseende er ham *ligegyldigt*.

Hertil svarer at *ligegyldighed* i reglen foretrækkes som navneord til både *ligeglad* og *ligegyldig*. Udtrykket »Hans *ligegyldighed* med sit udseende« svarer således til begge ovennævnte sætninger.

Derimod kan tillægsordet *ligegyldig* i betydningen 'uinteressert' ikke konstrueres med personen som grundled. »Han er *ligegyldig* med sit arbejde« betyder 'han er skødesløs med sit arbejde', og sætningen »Jeg er rystende *ligegyldig* med hvad du siger« kan ikke betegnes som godt dansk.

Sammenblandingen af ordene *ligeglad* og *ligegyldig* er dog langtfra af ny dato. Allerede H.C. Branner brugte den i barnenovellen *Iris* (udkommet i novellesamlingen *To Minutters Stilhed*, 1944) til at replikkarakterisere *Iris'* beundrede klassekammerat som altid »var noget så rystende *ligegyldig*« med lærernes irettesættelser.

VS

Stort eller lille:

Superligaen eller superligaen?

Spørgsmål: Skriver man *Superligaen* eller *superligaen*, *Danmarksturneringens Superliga* eller *Danmarksturneringens superliga*, *DBU's Landspokaltturnering* eller *DBU's landspokaltturnering*, *Eurocuppen for Mesterhold* eller *Europacuppen for mesterhold*?

Svar: I eksemplerne *superligaen* og *danmarksturneringens superliga* er det spørgsmålet om disse betegnelser skal opfattes som egennavne eller som almindelige navneord (fællesnavne). Sprognævnet anbefaler at tolke dem som almindelige navneord og derfor

som hovedregel at skrive dem med lille begyndelsesbogstav. Vi kan dog ikke helt afvise en opfattelse af disse betegnelser som navne og dermed heller ikke muligheden af at skrive ordene med stort begyndelsesbogstav (jf. *Retskrivningsordbogen*, 1986, § 12.13). *D/danmarksturneringen* kan skrives enten med stort eller med lille begyndelsesbogstav idet »sammensætninger der indeholder et egennavn, men ikke i sig selv er egennavne, kan skrives med stort eller lille begyndelsesbogstav« (*Retskrivningsordbogen*, § 12.10).

DBU's landspokaltturnering og *eurocuppen for mesterhold* er sportsbegivenheder på linje med *Sjælland rundt* eller *Sjælland Rundt*. Historiske begivenheder, betegnelser på sportsarrangementer og lign. kan efter *Retskrivningsordbogen*, § 12.13.c, skrives med stort eller med lille. Man kan således også skrive *DBU's Landspokaltturnering* og *Europacuppen for Mesterhold*.

VS

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Fax
31 54 03 60

Giro
6 10 17 20

Abonnement mv.
35 32 89 83

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 50 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1994/3 · september

Omkring omkring.....	1
Nye medlemmer af Sprognævnet	7
Spørgsmål og svar	8

Næste nummer udkommer i december 1994.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København